

Darko Gavrilović

BORBA ZA BUDUĆNOST NIJE PROŠLOST U KOJOJ SE I DALJE ŽIVI

Mada historičari imaju zadatak da prikažu istoriju kao neko objektivno znanje o prošlim događajima koje bi trebalo da bude otporno na ponovna, a još češće na proizvoljna tumačenja, to na prostoru nekadašnje Jugoslavije se prečesto pokazalo kao neizvršeni profesionalni imperativ. Ovde je istorija često ostajala politički zloupotrebljena prošlost. Historičari su prihvatili da umesto stručnjaci budu profesionalne patriote. Na žalost, malo toga je urađeno da do toga ne dođe. Veliki broj naučnika je ili dozvolio da budu sluge političkih elita, dopuštajući da nauka postane sluškinja populističkih i totalitarnih ideja ili su se nezainteresovano povlačili u okvire svojih naučnih polja ostavljajući neodgovornim političarima da kreiraju stvarnost. Zbog svega navedenog istorija zauzima bitno mesto u životima ljudi, jer savremenim identitetima daje dublji nacionalni smisao i često postaje bojnim poljem sukobljenih političkih pogleda. Na njemu se, zbog potrebe za učvršćivanjem novih država, tuku politička nasleđa nekadašnjih protivnika. Tako se dešava da mrtve vojske nekad sukobljenih strana u Drugom svetskom ratu ponovo oživljavaju zbog potreba političke scene. Pomenuti sukobi ne odvijaju se samo između nacija deleći se ponovo na ustaše, četnike, baliste ili zeleni kadar, već i unutar novih država, gde u ime potrebe za izbeljivanjem sopstvene nacionalne prošlosti, koja mora biti prikazana što čestitijom, vojske onih koji su bili saradnici okupatora i ekstremno nacionalistički orjentisani, dobijaju dodatna historiografska umivanja, dok antifašisti koji su nakon rata gradili zajedničku državu, koje se svi odriču, bivaju prokazani i od njih se svi distanciraju.

Istovremeno, istorija je zloupotrebjavana i za vreme raspada Jugoslavije. "Povratak nacija ka svom nacionalnom identitetu" na ovim prostorima, stvaranje novih etnički homogenih nacionalnih država, koje u prvih desetak godina postojanja uopšte nisu imale sluha za nacionalne manjine¹ zahtevalo je veoma visoku cenu plaćenu krvlju, izbegištvom i razorenim domovima, dok su kreiranje novih država i tranzicija uzeli danak u osiromašenju građana, visokoj nezaposlenosti i jeftinoj radnoj snazi. Može li jugoslovenska tragedija da služi kao dovoljno upozorenje nama i drugima? Očito ne. Budući da su nove političke elite nesposobne i nezainteresovane da reše ekonomske probleme, one manipulišu medijima i obrazovanjem na taj način što izazivaju i podgrevaju stare nacionalne tenzije. Pri tome uvek računaju na strah i mržnju koji su generisani tokom devedesetih godina i koji bi, kad god se stvori socijalna i ekonomska kriza unutar zemalja, mogli ponovo da budu oslobođeni kao duh iz lampe. Na taj način,

---

¹ U Sloveniji ni danas Srbi, Hrvati i Bosanci nisu priznata nacionalna manjina i shodno tome ne uživaju puna prava zagarantovana u zemljama EU za nacionalne manjine.

nastavlja se zloupotreba stotina hiljada invalida, izbeglica², povratnika, nezaposlenih, gladnih, svih onih koji su bili vinovnici tragičnog legata balkanskih ratova od 1991 do 1999.godine.

Zbog toga, od izuzetne važnosti su: proces regionalne stabilnosti i pomirenja kojeg treba da kao jedan od ultimativnih zadataka postave vlade zemalja nekadašnje Jugoslavije, a potom profesionalno kvalitetno istorijsko sećanje i restitucija zbog počinjenih istorijskih nepravdi.³ Očito da iza pomenuta tri zadatka treba da postoji želja da se ispravi prošlost. Ispravljanje prošlosti koja je zatrovana ideologijama je ultimativni zadatak zato jer će ona doprineti savesnijem samopoimanju humanističkih merila morala kako kod pojedinaca tako i kod članova zajednice. Nasuprot tome stoje ideje koje u svojim nedrima nose ratove i osvajanja teritorija, jauk nad sopstvenim žrtvama i potpuno odsustvo osećaja za tuđe žrtve, prihvatanje i odbranu svega i svih koji podržavaju izabranu ideologiju, a satanizaciju onih koji se njoj opiru. Za svo to vreme ideologijama zaslepljenim masama pored zdravih očiju promiču privatizacije koje su se pretvorile u tajkunizacije, demokratizacija koja se izrodila u partokratiju, siromaštvo nižih i nestanak srednjih slojeva, a enormno bogaćenje političkih elita i njima bliskih finansijskih i mafijaških krugova koji se do te mere prepliću da je gotovo nemoguće povući jasnu granicu koja bi trebala da ih deli. To je sadašnjost u kojoj vlada prošlost.

Zbog gnušanja nad ovakvim kršenjima ljudskih prava, nad pljačkom i neminovnim stranim uplitanjima u domaću politiku koja podržavaju opstanak ustoličenih političkih elita ali uz obavezu da im budu poslušne, javila se potreba da jedan deo naučnika krene u borbu koja za cilj ima egzistencijalnu bezbednost svakog čoveka u regionu što podrazumeva na prvom mestu lišenost pojedinca od političkih zloupotreba i njegovu predanost kako ličnom tako i širem društvenom radu i napretku. I koliki značaj za finansijsku stabilnost i boljitak društva i pojedinca treba da imaju ekonomisti koji rade na unapređenju pravednije raspodele dobara, toliki bi značaj trebali da dobiju naučnici iz polja humanističkih i društvenih nauka koji daju nesebičnu podršku ljudskim pravima kao uzvišenom idealu, a akcenat ne stavljaju samo na preispitivanje tuđih nepravdi počinjenih nad svojim sunarodnicima već i na istorijskim zločinima sopstvene zemlje kao i na politici koja ignoriše ljudska prava.

Nastojeći da ovi ciljevi dobiju jasan smisao i putanju, na proleće 2007.godine okupili su se naučnici iz regiona nekadašnje Jugoslavije u Salzburg Global Seminaru u nameri da zajedno sa tadašnjim direktorom Instituta za istorijsku pravdu i pomirenje, gospodinom Elazarom Barkanom, uobliče i konkretizuju ideje buduće saradnje.⁴ Za svega četiri dana, oformljen je Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje (CHDR). Odlučeno je da će CHDR pratiti i podržavati proces regionalne stabilnosti i

---

² Više o ovome kod M. Morokvasic, Yugoslav Refugees, Displaced Persons and The Civil War, Refuge, vol.11, No.4, May 1992.

³ O primerima restitucije u svetu vidi kod E. Barkan, Krvica nacija, Novi Sad 2007.

⁴ Tom prilikom Centar su osnovali: Ljubiša Despotović, Vjeran Pavlaković, Vesna Ivanović, Edina Bećirević, Ana Trbović, Ranka Gašić i Darko Gavrilović. Dva meseca kasnije pridružio nam se Edin Radušić.

pomirenja na političkom nivou. To je značilo da ćemo šireći mrežu naučnika stvarati solidnu obrazovnu i naučnu zajednicu koja je spremna da pruži podršku pomenutom procesu koji je uključivao: izvinjenja predsednika država za počinjene zločine tokom ratova, formiranje međudržavnih poslaničkih grupa koje će podržavati proces pomirenja, formiranje komisija koja će se na objektivan način baviti ratovima i čiji će rezultati istraživanja biti obavezujući za države kao i jačanje međudržavne saradnje i poverenja na bazi podržavanja projekata koji za jedan od ciljeva imaju jačanje saradnje i spostavljanje boljih političkih odnosa.

Nastupajući u tom smislu, CHDR je pristupio širenju ljudskog potencijala kada su u pitanju podrška i edukacija. U skladu s tim, kao prvi zadatak smo sebi postavili širenje mreže naučnika. Tu misiju smo izvršili organizujući naučne skupove u regionu na kojima je u proteklih deset godina učestvovalo više od 200 naučnika. Potom smo, tokom dve godine organizovali tri letnje škole koje su za temu imale sticanje znanja o ljudskim pravima i Holokaust obrazovanju. Da bi što dublje uticali svojim idejama na širu društvenu svest snimili smo nekoliko dokumentarnih filmova i serijala koji su imali za cilj da demaskiraju političke mitove i problematizuju istorijske nepravde kako na prostoru Jugoslavije tako i u svetu. Budući da smo smatrali da je ceo ovaj proces uzaludan bez podrške zvanične politike, davali smo podršku onim političarima, pre svih Borisu Tadiću i Ivi Josipoviću, koji su i sami bili kreatori politike regionalne stabilnosti i pomirenja, ali na višem, državnom nivou.

Pošto su u raspadu Jugoslavije jednu od ključnih uloga imali hrvatsko-srpski odnosi, smatrali smo da je neophodno njima posvetiti veću pažnju. Da bi pobudili svest političara o važnosti naše misije održali smo nekoliko sastanaka sa njima u regionu. Naj snažniju podršku smo dobili od Janka Veselinovića. On je veoma dobro osetio potrebu sprovođenja ovakve politike te je svoje veze u svetu politike nesebično ponudio našem Centru. U prvoj polovini 2008.godine Janko Veselinović je predložio da se jedan od naših naučnih skupova održi u njegovom rodnom selu Golubić, u blizi Obrovca, a da za temu ima hrvatsko-srpske odnose. Mada je nepostojanje elementarnih uslova za održavanje skupa⁵ nametalo drugo rešenje, najviše zahvaljujući Jankovoj upornosti, a potom našoj spremnosti da eksperimentišemo sa novim idejama i izazovima, ipak se pristupilo organizaciji prvog skupa. Tada se po prvi put, u tom malom i od važnih puteva sakrivenom selu, sastalo dvanaest naučnika sa prostora nekadašnje Jugoslavije i iz SAD-a. Zaključci koji su tada doneseni provejavali su i skupovima koji su se nizali narednih osam godina.

Zbog moralno neprihvatljivih oscilacija u unapređenju hrvatsko-srpskih odnosa zaključne misli donesene pre deset godina aktuelne su i danas. Kada bi se ista grupa naučnika sa skupa iz 2008.godine

---

⁵ Reč je o osnovnoj školi u kojoj se od 2008 do danas održavaju skupovi. U to vreme ona nije bila obnovljena. Njena zapuštenost se ogledala ne samo u ornulim fasadama već i u nepostojanju vrata i prozora, a u zgradi škole nije bilo struje i vode.

sastala ponovo u Golubiću došla bi do zaključka da je neophodno insistirati na onome što smo tada zaključili, a to znači „jačanje civilnog društva na obje strane dijaloga. Daljnje razgovore također treba zasnovati na sličnima znanstvenim istraživanjima. Njihova uspješnost uvelike ovisi o dostupnosti izvora, mogućnostima razmjena rezultata tih istraživanja i susreta znanstvenika. Pritom je nužno gotovo posve ujednačiti pojmove, tehnike rada i metodologiju istraživanja, čime se usputno izbjegava politizacija rezultata tih istraživanja, dakle interpretacije prošlosti koji onemogućuju buduće odnose Hrvata i Srba.“⁶

Bez obzira što je odazak naučnika u Golubić, povratničku zajednicu koja se postepeno oporavljala od rata, bio iskorak naučnika iz udobnih konferencijskih sala ka neudobnim drvenim stolicama i klupama ratom uništene škole, to nije bilo dovoljno da se utiče na širu društvenu svest. Bez podrške lokalnih političara do medija i lokalne zajednice nismo mogli, a bez najvažnijih aktera politike pomirenja i zaštite prava nacionalnih manjina, kao posebno osjetljivih grupa tokom ratova iz devedesetih, nije se moglo uticati na širem društveno-političkom polju. Zbog toga smo doneli odluku da započnemo organizaciju skupova koji će po svojim modalitetima rada, po načinu kako se ostvaruju, s kim i kako realizuju i na koga primenjuju biti jedinstveni u svetu, a politički i društveno primenjivi od lokalne zajednice do međudržavnog nivoa. U skladu s tim, Davor Pauković, Vjeran Pavlaković, Vjeko Perica, Janko Veselinović i ja, osnovali smo u Golubiću sestrinsku nevladinu organizaciju Udrugu za povijest, suradnju i pomirenje (AHCR). Ona je imala zadatak da angažuje ljudske i materijalne resurse u Hrvatskoj a CHDR u Srbiji. Koordinisani rad ove dve organizacije omogućio je lakše pripreme skupova, a ostvarivanje ultimativne ideje se približilo svom maksimumu – uspostaviti čvrstu vezu između naučnika i političara na svim nivoima u cilju sprovođenja politike pomirenja i normalizacije suživota od lokalnog do međudržavnog nivoa.

Znali smo da je učestvovanje političara na tim skupovima od izuzetne važnosti za uspešno sprovođenje politike regionalnog pomirenja. Zbog toga smo od 2009. godine započeli proces umrežavanja svih onih naučnika i političara koji su zainteresovani i spremni da rade na ostvarivanju pomenute ideje. Od prvog dana, ovu ideju su podržali gradonačelnik Obrovca Ante Župan i njegov zamenik Stanko Mijić koji su do danas ostali, uz pomenute naučnike, glavni nosioci skupova. Podršku so dobili i od visokih predstavnika srpskog naroda u Hrvatskoj i hrvatskog naroda u Srbiji. Tako su na skupovima bili prisutni najviši predstavnici Srba iz Hrvatske (Milorad Pupovac, Branko Horvat, Dragan Crnogorac i drugi) i Hrvata iz Srbije (Petar Kuntić, Slaven Bačić, Tomislav Žigmanov, Mate Matarić i drugi). Podršku rada skupa davali su i političari iz stranaka koje podržavaju normalizaciju odnosa Hrvatske i Srbije kao i suživot na ovim prostorima. Uz nas su bili glavni akteri primene Erdutskog

---

⁶ Vidi Zaključke sa prvog naučnog skupa u Golubiću „Serbo-Croat Relations in The 20.century – The Past and The Perspectives“

sporazuma, Ivica Vrkić i Milan Stanimirović, koji su vođeni njime uspeli da sprovedu mirnu reintegraciju hrvatskog Podunavlja. Da bi skup dobio na vidljivosti u regionu i svetu nesebičnu podršku pružali su nam svih ovih godina mnogobrojni novinari, a pre svih Dinko Gruhonjić, koji je od prvog dana media liaison u AHCR. O značaju skupova u svetu se čulo zahvaljujući mnogobrojnim kolegama naučnicima iz Sjedinjenih Američkih Država, Grčke, Poljske, Mađarske i Nemačke, koji su ili učestvovali na skupovima ili bili profesori na letnjim školama. Od tada su skupovi postali mesto na kojima su visoki predstavnici nacionalnih manjina u Hrvatskoj i Srbiji usaglašavali politiku i davali međusobnu podršku po pitanju ujednačavanja prava u dve zemlje. Politički ujednačene izjave u vezi saradnje dve nacionalne manjine, uzajamna podrška u dvema zemljama, početak saradnji naučnika iz Hrvatske i Srbije u više projekata, kao i povećana medijska vidljivost značaja uspostavljanja boljih hrvatsko-srpskih odnosa postali su karakteristični za skupove u Golubiću. Zahvaljujući ovim skupovima okupljeni naučnici su počeli da saraduju sa lokalnim vlastima ne samo u smislu edukacije lokalnog stanovništva u vezi sa važnošću kvalitetnog suživota već i u vezi sa razvojem i jačanjem proizvodnje i ekonomski održivog razvoja u ruralno slabo razvijenim sredinama. Na taj način, u malom Golubiću, oživotvorena su tri modela lakše saradnje i brže komunikacije na više nivoa „lokalna zajednica – naučna zajednica – politički akteri“, „zaštita manjinskih prava saradnjom manjinskih stranaka – sprovođenje politike regionalnog pomirenja“ i „edukacija lokalne zajednice i mladih iz regiona o značaju održivog ekonomskog razvoja i regionalne stabilnosti“.

Golubić je postao mesto gde smo u dve godine uzastopno prikazivali dokumentarne filmove sa tematikom vezanom za izbeglištvo, dijasporu i unapređenje suživota. Da bi omasovili ideju regionalne stabilnosti i pomirenja dve godine smo organizovali letnju školu na kojoj su teme vezane za holokaust, genocid i neophodnost razvijanja tolerancije bile prenošene studentima osnovnih i master studija iz regiona nekadašnje Jugoslavije. U školi su bili predavači profesori iz: Hrvatske, Srbije, Mađarske, Nemačke i Grčke. Želeći da podrži taj zadatak, bez zadržke, pomogao je predsednik hrvatskog saveta za nacionalne manjine Aleksandar Tolenuer.

Dok je AHCR sve svoje aktivnosti vezao za hrvatsko-srpske skupove, CHDR je godinama održavao i druge aktivnosti povezavši se sa dve velike asocijacije Alliance for Historical Dialog and Accountability sa Univerziteta Kolumbija u Nju Jorku i sa European Network Remembrance and Solidarity sa sedištem u Varšavi. Mada je saradnja podubljivana sa pomenutim organizacijama, CHDR je kao svoj najvažniji godišnji događaj postavio skup naučnika i političara u Golubiću. Razlog je jednostavan. Pogledavši unazad na sveukupan rad, najveće rezultate ostvarili su skupovi u Golubiću kada su u pitanju društveno osetljive grupe: izbeglice, povratnici, dijaspora, nacionalne manjine.

Da bi to potkrepio u nastavku dajem pregled radova sa prošlih skupova koji su održani u Golubiću. Oštro oko čitaoca će primetiti da dominiraju sledeće teme: ratovi i njihove posledice na

prostoru nekadašnje Jugoslavije, pitanje izjednačavanja i unapređenja prava nacionalnih manjina, suočavanje i učenje iz srpsko-hrvatskih političkih odnosa u 20.veku, značaj kulturne saradnje Srba i Hrvata, zaštita prava izbeglih i prognanih lica, unapređenje položaja povratnika, učenje o Holokaustu i ljudskim pravima, perspektive malih gazdinstava u razvoju seoskog turizma i agroekonomije i mogućnosti razvoja religijskog turizma. I pored činjenice da su teme raznovrsne, zaključci sa skupova uvek su nosili jednu misao, a to je „put ka uzajamnom pomirenju i napretku može da uspe samo ako se pomirimo sa sopstvenom prošlošću. S njom se mirimo odbacujući predrasude i politikanstvo. Tek tada možemo da na osnovu naučene prošlosti steknemo znanja za budućnost u kojoj će srpsko-hrvatski odnosi biti normalizovani i u kojoj se vrednost neće utvrđivati na osnovu prebrojavanja krvnih zrnaca već na osnovu znanja i poštenja.“